

'Har någon vunnit någon kvinna så?'

Om "friarscenen" i Rickard III

I Rickard III finns en scen som satt myror i huvudet på många, både regissörer och åskådare, nämligen den så kallade "friarscenen", där Rickard vinner Lady Anne till maka. På mindre än tio minuter lyckas Rickard få Anne att mjukna och, som det verkar, gå från hat till kärlek. Hon förbannar honom, kallar honom usel mördare och spottar honom i ansiktet, medan han å sin sida faller på knä, ger henne sitt svärd och ber henne ta hans liv – eller att ta honom till make. Hon gifter sig också med honom, något vi möjligen hade accepterat om inte hela scenen utspelat sig vid liket av Annes svärfar, som Rickard dödat tre månader tidigare. Att han dessutom dödat hennes make borde inte ha ökat hans chanser att vinna henne. "Har någon friat någonsin så här? Har någon vunnit någon kvinna så?" frågar Rickard, och även om frågan är retorisk är det lätt att svara: "Nej, så har väl aldrig någon vunnit en kvinna".

Scenen har ändå ansetts som en av de mest fantastiska Shakespeare har skrivit, om än rätt knepig att framföra på ett övertygande sätt. Den har å andra sidan också betraktats som en av Shakespeares mest osmakliga i all sin onaturlighet.

Scenen kan vara svår att ta till sig om den spelas "rakt upp och ner", något man märker när man bara läser den. Då verkar det som om Anne låter sig övertygas av Rickard på grund av hans sätt att agera under denna korta tid. *Det* är inte speciellt trovärdigt och man måste använda regigrepp för att vi lättare ska acceptera situationen.

En del uttolkare gör det lätt för sig genom att ge mycket ytliga skäl till att frieriet lyckas. Det är svårt att till exempel tro att någon idag skulle vekna av argument som de följande, hur väl scenen än spelar:

- ♦ Rickards vinner Anne genom sin karisma och hon faller för hans attraktionskraft. Detta visar hans förmåga att dominera andra.
- ♦ Rickard ber Anne att hon ska döda honom, men hon säger att hon inte vill vara hans bödel. Detta skulle tyda på att Rickard börjar få makt över

Rickard: Nej tveka inte, död åt kungamördarn, — men jag blev eggad av din skönhets makt.
Illustration av Sir John Gilbert R.A. i Howard Stauntons utgåva av Shakespeares samlade verk 1858-66

hennes, eftersom hon då avstår från hämnden.

- ♦ Rickard snärjer Anne med vackra ord, smickrar henne och får henne på fall genom att ange hennes skönhet som skäl till att han dödade hennes maken.
- ♦ Rickard vinner Anne genom att imponera. Hon blir imponerad av att höra Rickard säga att hans fars och brors död inte rörde honom till tårar, men att hennes skönhet gjorde det.
- ♦ Rickard visar ånger, något som gläder Anne som därför känner sig välvilligt inställd till honom vid scenens slut. ("... med glädje hör jag att du har börjat ångra dig så djupt.")

De argument som nu följer har mer med den politiska situationen att göra, med inbördeskriget och dess följder. De har absolut större tyngd, särskilt i kombination med argumenten ovan. Problemet med en sådan lösning är vi inte får veta så

mycket om dessa förhållanden före friarscenen. Man kan inte heller förutsätta att teaterbesökaren i allmänhet känner till den engelska historien:

- ♦ Annes förra gifte var betydelselöst, ett resonemangsäktenskap och därmed sörjer hon varken make eller svärfar.
- ♦ Anne tillhör släkten Lanchester som förlorat inbördeskriget. Hon har ingen ställning och behöver därför beskydd vilket hon skulle få av Rickard som tillhör den segrande familjen.
- ♦ Vi måste tänka oss att Anne har en känslomässig störning som hör samman med de upplevelser hon haft under inbördeskriget.

En sista lösning som tillämpas i flera svåra scener hos Shakespeare: man låtsas att man inte menar vad man säger:

♦ Anne låtsas gå med på giftet, men visar publiken att hon inte menar något med det. Att hon sedan faktiskt gifter sig med Rickard är svårare att förklara.

Ytterligare ett sätt att till viss del lösa problemet är att stryka vissa rader eller hela partier i en svår scen som denna. Man gör medvetna förvanskningar för att få oss att bättre tro på det som sägs, tar bort obegripliga referenser, partier man tycker leder fel i tanken.

Kanske hade Leo Tolstoj friar-scenen i tankarna när han skrev om Shakespeare:

"Från hans första ord ser vi överdrifter: överdrift i händelser, överdrift i handling och överdrift i effekter. Man förstår genast att han inte tror på vad han säger. Han hittar på de händelser han beskriver och är likgiltig inför sina karaktärer. Han har kommit på dem bara för scenen och får dem därför att göra och säga bara det som kan drabba hans publik, och så tror vi varken på händelserna eller handlingen eller på karaktärernas lidande." (1906)

Tolstoj har rätt om man tycker att teatern ska beskriva verkligheten så äkta och naturtroget som möjligt. Det görs knappast i *Rickard III* och inte i någon av Shakespeares pjäser för den delen. Överdrivna händelser och effekter förekommer i många pjäser. Vi tror idag inte på vålnaden i *Hamlet*, inte heller på effekten av apotekarens sömndryck i *Romeo och Julia*. Att Ariel kan flyga i *Stormen* är inte särskilt trovärdigt, inte heller att Prospero kan trolla.

Shakespeare är lika orealistisk som annan teater. Att man dessutom förflyttar sig i tid, rum och handling – något som Shakespeare var tidig med – gör inte teatern verkligare. Inte ens realister som Ibsen och Norén gör kopior av verkligt liv, även om det kan kännas så. Vi skulle förresten inte orka med några skildringar av verklighetens långsamhet.

Men visst är det då så mycket mer fantastiskt att vi kan uppleva scener och enskilda repliker som helt realistiska, känna igen oss själva och andra, gripas och förundras. Othellos plötsliga svartsjuka kommer sig av att Jago sår ett djävulskt frö och får Othello snabbt på fall. Orealistisk javisst, men scenen i sig är suverän. Ett beräknande intrigerande som Jago tar självklart tid i verkliga livet, teater är livet i koncentrat. Othellos

reaktion är tankeväckande i sig och kan leda tankarna till en mängd situationer utanför pjäsen.

Friarscenen i *Rickard III* finns alltid med, stryks aldrig, i alla fall inte helt, fastän det kan verka som att Anne inte har någon viktig funktion i pjäsen. Rickard älskar henne inte och säger så fort han vunnit henne att han tänker göra sig av med henne (I won't keep her long). Vissa har tyckt att Anne är oviktig som rollfigur, men scenen lär oss mycket om Rickard. I första scenen har han talat om att han tänker bli en skurk och sedan förklarat sin ondska och sitt svek mot sin bror Clarence. I denna andra scen målas han ut ytterligare för oss.

Lady Anne

Anne Neville, dotter till Earl of Warwick, var trolövd med prins Edward, son till Henry VI, för att stärka alliansen mellan Warwick och drottning Margaret och för att säkra Edwards tronföljd. Prinsen dödades vid Tewkesbury av Rickard och Edvard IV.

Och vi häpnar av scenens oerhörda laddning och groteska surrealism. Vad ska denne man hitta på härnäst?

Några exempel på hur friarscenen i *Rickard III* lösts:

Laurence Olivier delade i sin filmatisering från 1955 upp scenen i två delar med en scen emellan, något som många tyckte ökade trovärdigheten. Vi kunde se en ömsesidig attraktion mellan Rickard och Anne, men att byta ut svärfadern i kistan mot Annes make är mindre förstående, eftersom det i sin tur gör Annes attraktion mer obegriplig.

Christopher Plummer spelade Rickard i Stratford 1961 (regi William Gaskill) och då ströks alla historiska referenser i scenen för att göra

Rickard till ett känslomässigt offer snarare än ett politiskt, något som skulle vara lättare att förstå för en nutida publik.

I Peter Halls och John Bartons uppsättning (RSC 1963) var Ian Holms spenslige Rickard nedtonad och han friade lågmält utan större åthävor. Hans självsäkra sätt var borta, han kände djup ånger inför vad han gjort och väckte medlidande snarare än hat.

Al Pacino gör i sin film *I väntan på Rickard* scenen med klart erotiska förtecken, där Annes utspel mot Rickard mest låter som lama protester i väntan på Rickards (=Al Pacinos) passionerade kyssar över svärfaderns kista.

Ian McKellen spelade Rickard i Richard Loncraines film (1996) där frieriet förlagts till ett bårhus. Precis som i Oliviers film ligger maken på baren i stället för svärfadern. Senare i filmen förstår vi att Anne missbrukar droger. Möjligen är meningen att vi då (fördomsfullt) ska ifrågasätta Annes omdöme även vad gäller giftemålet med Rickard.

När Kenneth Branagh spelade Rickard i en scenversion i Sheffield 2002, ryckte Rickard Anne till sig och drog ner henne på scengolvet. Hennes replik: "Res dig din hycklare!" sas inte till en Rickard som knäböjde inför henne utan snarare till en som brottades med henne. Rickards "jag bär det på min tunga" anspelade nu på den kyss han just gett henne, i stället för hennes hjärta som det var menat från början.

På the Globe i London spelas just nu *Rickard III* i regi av Barry Kyle. Läs hans syn på friarscenen på sid. 16, andra spalten).

När Anne låtit svärdet falla till golvet, och innan Rickard sätter en ring på hennes finger följer en s.k. stikomty (dialog där varje replik utgörs av en rad, vanlig i antik teater), som väl kan likna en kärlekssång.

Anne: Kunde jag se ditt hjärta!
Rickard: Jag bär det på min tunga.
Anne: Jag räds att båda ljuger.
Rickard: Då finns det ingen trohet.
Anne: Nä, stick ditt svärd i skidan!
Rickard: Har vi då slutit fred?
Anne: Det får vi se med tiden.
Rickard: Men har jag något hopp?
Anne: Hopp har väl alla mänskor.
Rickard: Bär denna ring som pant!
Anne: Att ta är ej att ge.

Översättning: Allan Bergstrand

Text: Roland Heiel